

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Procedurele rechtvaardigheid in de strafrechterketen: empirisch onderzoek naar de gevolgen van de door (ex-)gedetineerden ervaren bejegening

Hall, M. van; Dirkzwager, A.J.E.; Laan, P.H. van der; Nieuwbeerta, P.

Citation

Hall, M. van, Dirkzwager, A. J. E., Laan, P. H. van der, & Nieuwbeerta, P. (2024). Procedurele rechtvaardigheid in de strafrechterketen: empirisch onderzoek naar de gevolgen van de door (ex-)gedetineerden ervaren bejegening. *Sancties*, 2024(4), 195-200. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4105382>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4105382>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Procedurale rechtvaardigheid in de strafrechtketen

Empirisch onderzoek naar de gevolgen van de door (ex-)gedetineerden ervaren bejegening

Sancties 2024/48

1. Inleiding

In de afgelopen decennia is in de sociale psychologie en criminologie veel onderzoek verricht naar door burgers ervaren procedurele rechtvaardigheid.² De grondleggers van de procedurele rechtvaardigheidstheorie stellen dat mensen die betrokken zijn bij het strafrecht, zoals verdachten in strafzaken of gedetineerde personen, eerder geneigd zijn om (in de toekomst) de wet na te leven als ze zich op een procedureel rechtvaardige wijze bejegend voelen door professionals in de strafrechtketen. Met andere woorden, de manier waarop politiemensen, strafrechters, personeel in een penitentiaire inrichting of reclasseringswerkers hun taak uitoefenen in de omgang met mensen is van invloed op de naleving van regels en wetten.

Vooraf de manier waarop burgers zich bejegend voelen door politieagenten of strafrechters is in de afgelopen decennia in toenemende mate onderwerp geweest van onderzoek.³ Tegelijkertijd is er relatief weinig aandacht geweest voor personen die verbleven in penitentiaire inrichtingen. Het verbreden van wetenschappelijke kennis over hoe gedetineerde personen zich bejegend voelen is van belang, omdat zij – in hun gang door de strafrechtketen – contact hebben met *meerdere* professionals (onder andere politieagenten, strafrechters, personeel in een inrichting én reclasseringswerkers). Bovendien is het contact tussen gedetineerde personen en, bijvoorbeeld, personeel in een inrichting frequenter en intensiever van aard in vergelijking met de doorgaans eenmalige ontmoeting tussen verdachte en strafrechter. Naast dit wetenschappelijk belang is het vanuit beleidsmatig oogpunt interessant om te onderzoeken hoe gedetineerde personen zich bejegend voelen door professionals en hoe de ervaren procedureel (on-)rechtvaardige bejegening samenhangt met recidive na detentie. Dat is in de eerste plaats relevant vanwege de hoge recidivecijfers na detentie.⁴ Het is daarnaast relevant omdat onderzoek suggereert dat een procedureel rechtvaardige bejegening een alternatief kan zijn voor het instrumentele en economische

1 M. (Matthias) van Hall, MSc was promovendus bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en is inmiddels werkzaam bij de Inspectie Justitie en Veiligheid. Prof. dr. A.J.E. (Anja) Dirkzwager is hoogleraar Reclassering bij de Vrije Universiteit en werkzaam bij het Nationaal Preventie Mechanisme van het College van de Rechten van de Mens. Prof. dr. P.H. (Peter) van der Laan is senior research fellow bij het NSCR en emeritus hoogleraar Reclassering bij de Vrije Universiteit. Prof. dr. P. (Paul) Nieuwbeerta is hoogleraar Criminologie bij de Universiteit Leiden. Contact via: redactie.sancties@gmail.com.

2 P.C. Bolger & G.D. Walters, 'The relationship between police procedural justice, police legitimacy, and people's willingness to cooperate with law enforcement: A meta-analysis', *Journal of Criminal Justice* 2019, 60, p. 93-99; L. Mazerolle e.a., 'Procedural justice and police legitimacy: A systematic review of the research evidence', *Journal of Experimental Criminology* 2013, 9(3), 245-274; T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Princeton: Princeton University Press 2006; G.D. Walters & P.C. Bolger, 'Procedural justice perceptions, legitimacy beliefs, and compliance with the law: A meta-analysis', *Journal of Experimental Criminology* 2019, 15(3), p. 341-372.

3 G.D. Walters & P.C. Bolger, 'Procedural justice perceptions, legitimacy beliefs, and compliance with the law: A meta-analysis', *Journal of Experimental Criminology* 2019, 15(3), p. 341-372.

4 S. Verweij e.a., *Recidive onder justitiabelen in Nederland*, Den Haag: WODC 2021.

perspectief van afschrikking (de gedachte dat een dreiging met straf de kans op toekomstig crimineel gedrag doet afnemen).⁵

In deze bijdrage geven we een overzicht van de belangrijkste resultaten uit recente empirische studies naar dit onderwerp.⁶ We richten ons op de onderzoeksbevindingen ten aanzien van interacties van gedetineerde personen met het personeel in penitentiaire inrichtingen en reclasseringswerkers. Eerst beschrijven we de centrale uitgangspunten van de procedurele rechtvaardigheidstheorie, waarna we de concrete onderzoeksvragen presenteren. Vervolgens bespreken we, op hoofdlijnen, achtereenvolgens de onderzoeksgegevens en de bevindingen uit recente studies. We beogen met dit artikel een bijdrage te leveren aan de bekendheid, de betekenis en de maatschappelijke impact van procedurele rechtvaardigheid in belangrijke schakels in de Nederlandse strafrechtketen: de detentie en de reclassering.

2. Theorie en onderzoeksvragen

2.1 Procedurele rechtvaardigheid: theoretische uitgangspunten

De procedurele rechtvaardigheidstheorie stelt het perspectief van mensen – in onze studies: gedetineerde personen – centraal. De theorie over procedurele rechtvaardigheid veronderstelt dat mensen de eerlijkheid van het besluitvormingsproces en een respectvolle bejegening belangrijker vinden dan de uitkomst van hun contact met strafrechtactoren (dat wil zeggen, beslissingen die genomen worden door strafrechtactoren).⁷ Volgens deze theorie zijn mensen eerder geneigd om regels en wetten te gehoorzamen wanneer zij besluitvormingsprocedures als eerlijk ervaren en de interpersoonlijke bejegening als respectvol. De uitoefening van gezag door professionals in de strafrechtketen op een consistente, eerlijke en neutrale manier, waarbij mensen zich respectvol bejegend voelen, maakt dat de banden tussen professionals en degenen die aan hun gezag onderworpen zijn, worden verstevigd.⁸ Ervaren procedurele rechtvaardigheid versterkt het gevoel bij de groep te horen, met als gevolg dat mensen de geldende regels van die groep gaan gehoorzamen.

2.2 Elementen van procedurele rechtvaardigheid

Er zijn grofweg vier belangrijke elementen die de ervaren procedurele rechtvaardigheid in contact met professionals in de strafrechtketen kunnen waarborgen: participatie, neutraliteit, respectvolle bejegening en ten slotte betrouwbaarheid.⁹ Participatie betekent het

5 R. Paternoster e.a., 'Do fair procedures matter? The effect of procedural justice on spouse assault', *Law & Society Review* 1997, 31(1), 163-204; F. Taxman & S. Ainsworth, 'Correctional milieu: The key to quality outcomes', *Victims & Offenders* 2009, 4(4), p. 334-340; T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Princeton: Princeton University Press 2006.

6 M. van Hall e.a., 'Differential effects of procedural justice? Examining heterogeneity in the perceptions and effects of procedural justice across first-time and recurrent detainees', *Crime & Delinquency* 2024, 1-25; M. van Hall e.a., 'Exploring the linkage between changes in detainees' perceptions of procedural justice and changes in misconduct', *Psychology, Crime and Law* 2024, 1-26; M. van Hall e.a., 'Perceptions of probation officer procedural justice and recidivism: A longitudinal study in the Netherlands', *Criminal Justice and Behavior* 2024, p. 1-18, doi.org/10.1177/00938548241244502.

7 Dit betreft een algemene veronderstelling in de procedurele rechtvaardigheidstheorie. Er zijn gevallen denkbaar waarin deze veronderstelling niet van toepassing is, bijvoorbeeld wanneer een onschuldige verdachte wordt veroordeeld. Zie onder andere: E.A. Lind & T.R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice*, Erlbaum: Plenum 1988; T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Princeton: Princeton University Press 2006.

8 E.A. Lind & T.R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice*, Erlbaum: Plenum 1988; T.R. Tyler & S.L. Blader, 'The group engagement model: Procedural justice, social identity, and cooperative behavior', *Personality and Social Psychology Review* 2003, 7(4), p. 349-361.

9 J. Jackson e.a., 'Legitimacy and procedural justice in prisons', *Prison Service Journal* 2010, 191, p. 4-10; T.R. Tyler, 'Legitimacy in corrections: Policy implications', *Criminology and Public Policy* 2010, 9(1), p. 127-134.

bieden van mogelijkheden om deel te nemen aan besluitvormingsprocessen. Een voorbeeld hiervan is dat mensen de kans hebben hun stem te laten horen en hun zorgen te delen voordat er door professionals in de strafrechtketen beslissingen over hen worden genomen. Neutraliteit verwijst naar het nemen van beslissingen op basis van een consequente toepassing van regels aan de hand van een correcte procedure in plaats van op basis van persoonlijke meningen of vooroordelen. Professionals die regels op een consistente, onbevooroordeelde manier toepassen en hun besluiten uitleggen door te verwijzen naar bestaande regels, worden eerder gezien als eerlijk handelend.

Een respectvolle en vriendelijke bejegening is ook een veelgenoemde reden voor ervaren procedurele rechtvaardigheid. In gevallen dat mensen zich vernederd voelen, negatieve generaliserende uitspraken horen of ervaren dat strafrechtactoren hen met minachting bejegenen, zijn zij geneigd zich minder procedureel rechtvaardig bejegend te voelen.

Tot slot wordt de ervaren procedurele rechtvaardigheid gevormd door de betrouwbare motieven van strafrechtactoren. Wanneer mensen het gevoel hebben dat actoren handelen vanuit een oprechte wens het juiste te doen voor anderen, zien ze die actoren als eerlijker. Strafrechtactoren die duidelijk uitleggen waarom en hoe beslissingen tot stand komen, versterken de percepties van mensen over de betrouwbaarheid van de strafrechtactor.

Kortom, procedurele rechtvaardigheid omvat zowel formele aspecten van besluitvormingsprocedures (dat wil zeggen: toepassen van regels) als de manier waarop mensen zich bejegend voelen door professionals werkzaam in de strafrechtketen.

2.3 Onderzoeksvragen

In deze bijdrage komen twee onderzoeksvragen aan bod:

1. In hoeverre is de door gedetineerde personen ervaren procedurele rechtvaardigheid in contact met het gevangenispersoneel gerelateerd aan wangedrag in detentie?
2. In hoeverre is de door gedetineerde personen ervaren procedurele rechtvaardigheid in contact met het gevangenispersoneel en reclasseringswerkers gerelateerd aan recidive na detentie?

3. De gebruikte onderzoeksgegevens

Dit artikel presenteert onderzoeksresultaten die voortvloeien uit een grootschalig langlopend kwantitatieve dataverzameling: het Prison Project.¹⁰ Het Prison Project is een landelijk longitudinaal onderzoeksproject naar de bedoelde en onbedoelde gevolgen van detentie op de levensloop van (ex-)gedetineerde personen en hun families. In deze studie zijn mannen die instroomden in Nederlandse huizen van bewaring gedurende hun hele detentie herhaaldelijk bevraagd over hun contacten met verschillende professionals in de strafrechtketen (onder andere politieagenten, strafrechters, het gevangenispersoneel, reclasseringswerkers, en advocaten), zowel tijdens hun detentieperiode als na hun vrijlating.¹¹ De voor dit onderzoek gebruikte data zijn afkomstig uit een representatieve steekproef van 1.904 mannen die tussen oktober 2010 en april 2011 in voorlopige hechtenis binnenkwamen in één van de Nederlandse huizen van bewaring. Deze gedetineerde personen zijn bevraagd door middel van persoonlijke interviews en schriftelijke vragenlijsten. De

¹⁰ Zie voor meer informatie: www.prisonproject.nl.

¹¹ A.J.E. Dirkzwager e.a., 'Cohort profile: The Prison Project – a study of criminal behavior and life circumstances before, during, and after imprisonment in the Netherlands', *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 2018, 4(1), p. 120-135.

interviews tijdens detentie werden afgenomen door medewerkers van het Prison Project. De vragenlijsten werden door gedetineerde personen in hun cel ingevuld. Na vrijlating uit detentie zijn ex-gedetineerde personen opnieuw benaderd met de vraag of ze (nogmaals) wilden deelnemen aan een interview.¹²

4. Bevindingen

In dit deel beschrijven we de belangrijkste bevindingen van recente studies die alle gebaseerd zijn op de kwantitatieve gegevens van het Prison Project én onderdeel uitmaken van de dissertatie van de eerste auteur.¹³ Voor een gedetailleerde weergave van de bevindingen van de deelstudies verwijzen we naar de eerdere publicaties.

4.1 Procedurele rechtvaardigheid en wangedrag tijdens detentie

Allereerst hebben we de relatie onderzocht tussen ervaren procedurele rechtvaardigheid in contact met het gevangenispersoneel enerzijds en wangedrag tijdens detentie anderzijds.¹⁴ Wangedrag in detentie refereert naar bijvoorbeeld agressie of geweld tegen het gevangenispersoneel of medegedetineerden, gebaseerd op registratiegegevens én op zelfrapportage.¹⁵ Een eerdere longitudinale studie door Karin Beijersbergen, waarin ook gebruik werd gemaakt van onderzoeksgegevens van het Prison Project, toonde dat gedetineerde personen die zich eerlijker en respectvoller bejegend voelden door penitentiair inrichtingswerkers, zich minder (vaak) misdroegen tijdens detentie.¹⁶ In overeenstemming met deze onderzoeksresultaten lieten onze bevindingen ook een direct negatief verband zien tussen ervaren procedurele rechtvaardigheid in contacten met gevangenispersoneel en wangedrag in detentie. Onze studie bouwde voort op deze bevindingen door te kijken in hoeverre *veranderingen* in percepties van procedurele rechtvaardigheid samenhangen met *veranderingen* in wangedrag tijdens detentie.

Onze bevindingen lieten zien dat het verband tussen procedurele rechtvaardigheid en wangedrag in detentie minder eenduidig is wanneer we individuele veranderingen in ervaren procedurele rechtvaardigheid bestuderen. Eén van de centrale vragen, gebaseerd op de theorie over procedurele rechtvaardigheid, luidde: is het zo dat wanneer gedetineerde personen een constant hoge score met betrekking tot ervaren procedurele rechtvaardigheid rapporteren – ten opzichte van gedetineerde personen met een constant lage score – ze minder wangedrag vertoonden in detentie? De onderzoeksgegevens bevestigden dit. Er bleek echter geen onderbouwing voor andere hypothesen betreffende veranderingen in ervaren procedurele rechtvaardigheid en veranderingen in wangedrag. Zo was de hypothese dat wanneer gedetineerde personen een constant hoge score op ervaren procedurele rechtvaardigheid rapporteren, in vergelijking met gedetineerde personen met constant lage scores, ze minder vaak aanhoudend wangedrag te vertonen. Dit werd niet bevestigd. Een andere vraag was: is het zo dat gedetineerde personen met een

12 Het onderzoeksprotocol is bovendien positief beoordeeld door de Commissie Ethiek Rechtswetenschappelijk & Criminologisch Onderzoek (CERCO) van de Vrije Universiteit Amsterdam.

13 M. van Hall, *Procedural justice and criminal behavior: The perceptions and consequences of procedural justice in detainees' encounters with multiple criminal justice authorities*, Proefschrift VU Amsterdam, te verdedigen in september 2024.

14 M. van Hall e.a., 'Exploring the linkage between changes in detainees' perceptions of procedural justice and changes in misconduct', *Psychology, Crime and Law* 2024, 1-26.

15 Concreet gaat het bij wangedrag om agressie en geweld, middelengebruik en/of -handel, verstoring van de orde en vernieling, en het krijgen van een rapport.

16 K.A. Beijersbergen e.a., 'Procedural justice, anger, and prisoners' misconduct: A longitudinal study', *Criminal Justice and Behavior* 2015, 42(2), 196-218.

toegenomen score met betrekking tot ervaren procedurele rechtvaardigheid – ten opzichte van gedetineerde personen met een daling in de score – vaker een afname in wan-gedrag vertonen? Ook voor deze hypothese werd geen bevestiging gevonden op basis van de onderzoeksgegevens.

4.2 Procedurele rechtvaardigheid en recidive na detentie

Een interessante vervolgvraag is in hoeverre procedurele rechtvaardigheid ertoe doet voor recidive na vrijlating uit detentie. Ook op dit thema heeft Karin Beijersbergen, gebruikmakend van longitudinale onderzoeksgegevens van het Prison Project, al eerder onderzoek gedaan.¹⁷ In lijn met haar resultaten toonden onze bevindingen dat er een direct negatief verband is tussen ervaren procedurele rechtvaardigheid in contacten met gevangenispersoneel enerzijds en recidive na vrijlating uit detentie anderzijds.¹⁸ Rekening houdend met verschillen tussen respondenten (bijvoorbeeld qua leeftijd en opleidingsniveau) en met andere criminologisch belangrijk geachte factoren (onder andere zelfcontrole en ervaren strafzwaarte), blijkt dat gedetineerde personen die zich procedureel rechtvaardiger bejegend voelden door het personeel in het huis van bewaring een *kleinere* kans hadden te recidiveren na vrijlating uit detentie.

Kunnen vergelijkbare conclusies worden getrokken wanneer we kijken naar ontmoetingen van gedetineerde personen met reclasseringswerkers? De onderzoeksbevindingen lijken dit te bevestigen.¹⁹ Ex-gedetineerde personen die zich procedureel rechtvaardiger bejegend voelden door hun reclasseringswerker hebben een significant lagere kans op recidive in de volgende twaalf maanden. Deze bevinding bleef overeind, rekening houdend met, bijvoorbeeld, kenmerken van het contact met de reclasseringswerker (onder andere of de respondent dezelfde reclasseringswerker had).

Kortom, de deelstudies tonen dat de manier waarop gedetineerde personen zich bejegend voelen door het gevangenispersoneel en hun reclasseringswerker, samenhangt met de naleving van wetten en regels na detentie (dat wil zeggen: recidive na vrijlating). Dit is opmerkelijk, omdat alle (ex-)gedetineerde personen in het Prison Project te maken hadden (of geconfronteerd werden) met voor hen teleurstellende besluiten in contacten met strafrechtactoren: ze werden gearresteerd, naar een huis van bewaring gestuurd en soms ook veroordeeld voor een (of meerdere) strafbare feit(en). Ook zijn contacten met het personeel in een penitentiaire inrichting en de reclasseringswerker hiërarchisch van aard, waarbij professionals in de strafrechtketen een zekere invloed hebben op het leven van mensen tijdens en na detentie. Ondanks de eerdere (negatieve) ervaringen en asymmetrische verhoudingen blijkt de manier waarop gedetineerde personen zich bejegend voelen door professionals van belang voor de naleving van regels na vrijlating uit detentie.

5. Conclusie

Het doel van deze bijdrage is, de bekendheid van procedurele rechtvaardigheid te bevorderen onder professionals werkzaam in de strafrechtketen door enkele recente

17 K.A. Beijersbergen e.a., 'Reoffending after release: Does procedural justice during imprisonment matter?' *Criminal Justice and Behavior* 2016, 43(1), p. 63-82.

18 M. van Hall e.a., 'Differential effects of procedural justice? Examining heterogeneity in the perceptions and effects of procedural justice across first-time and recurrent detainees', *Crime & Delinquency* 2024, p. 1-25.

19 M. van Hall e.a., 'Perceptions of probation officer procedural justice and recidivism: A longitudinal study in the Netherlands', *Criminal Justice and Behavior* 2024, p. 1-18, doi.org/10.1177/00938548241244502.

onderzoeksbevindingen te bespreken. Daarnaast beoogt dit artikel de betekenis en het belang van procedurele rechtvaardigheid over het voetlicht te brengen. Daarom beschreven we recent gepubliceerde wetenschappelijke studies op het gebied van ervaren procedurele rechtvaardigheid bij ontmoetingen van (ex-)gedetineerde personen met professionals in de strafrechtketen. Een belangrijke conclusie van de onderliggende wetenschappelijke studies is dat *meerdere* professionals in de strafrechtketen invloed hebben op crimineel gedrag. Ze kunnen dat verminderen door mensen op een procedureel rechtvaardige wijze te bejegenen. Dit geldt zowel voor personeel dat werkzaam is in penitentiaire inrichtingen als voor reclasseringswerkers. Een andere conclusie is dat ervaren procedurele rechtvaardigheid gerelateerd is aan gedrag in detentie én na vrijlating uit detentie. Met andere woorden: ervaren procedurele rechtvaardigheid kan bijdragen aan de orde en veiligheid in penitentiaire inrichtingen en kan de kans op recidive na detentie verminderen.

Ondanks dat we gebruik konden maken van de unieke longitudinale onderzoeksgegevens van het Prison Project zijn er vervolgvragen die in de huidige studies onbeantwoord blijven. Een vervolgvraag betreft de generaliseerbaarheid van de onderzoeksbevindingen naar andere groepen betrokken bij het strafrecht (bijvoorbeeld jeugdigen in een Justitiële Jeugd-inrichting). Daarnaast richtte het huidige onderzoek zich op hoe gedetineerde personen zich bejegend voelden door professionals. Het is relevant daarnaast aandacht te besteden aan de manier waarop professionals het contact met (ex-)gedetineerde personen ervaren. Hoe vinden professionals dat ze (ex-)gedetineerde personen bejegenen? En: wat is voor hen belangrijk wanneer ze gesprekken voeren met (ex-)gedetineerde personen?